
Reflexen

T.T.J. Pleizier

Marginalisering en verkaveling

Niet altijd veroorzaken verkiezingen een aardverschuiving in het politieke landschap. De uitkomst van de Tweede Kamerverkiezingen van 12 september 2012 jl. deed menigeen verzuchten dat de normale verhoudingen weer waren teruggekeerd, nu de flanken ter linker- en ter rechterzijde verloren hadden ten opzichte van 2010 (PVV) of niet de verwachte winst wisten te verzilveren (SP). Tegelijkertijd kon niet zomaar worden gezegd dat het ‘midden’ terug was. J.Th.J. van de Berg, emeritus hoogleraar parlementaire geschiedenis, sprak daags na de verkiezingen in *NRC Handelsblad* over een ‘pijnlijk dilemma’ waar de kiezer de politici voor had gesteld: een duidelijke keuze voor links (PvdA) en rechts (VVD), waarbij er ‘wel eens niets anders kon opzitten dan dat VVD en PvdA elkaar diep in de ogen kijken het tegendeel doen van wat kiezers zouden willen: een coalitie vormen met elkaar’. Medio oktober is deze coalitie in elk geval in de maak. Hoe diep er in ogen gekeken wordt, is niet langer het geheim van het paleis nu de Tweede Kamer het proces van de formatie van een nieuw kabinet naar zich toe heeft getrokken. Als het er al van komt dat de parlementariërs teruggaan naar de koningin, dan kon de monarchie daar weleens sterker uitkomen. Maar zover is het nog niet en voor velen zal er heel wat aan gelegen zijn om het ook niet zover te laten komen.

Inmiddels is er wel een andere aardverschuiving gaande. Die lijkt zich echter in fasen te voltrekken. Het CDA incasseerde opnieuw een gevoelig verlies. Hoewel de toekomst zal moeten uitwijzen of een gedecimeerd CDA ooit weer de krachtige middenpartij zal worden die zij ooit was, hebben vooral de christelijke media de verkiezingsuitslag geduid als een nederlaag voor de christelijke politiek. Strategische beraadslagingen en een goed verlopen verkiezing van de nieuwe lijsttrekker konden niet voorkomen dat de partij in een vrije val terechtkwam. Of het CDA als volkspartij de weg van de volkskerk gaat, is een vraag die velen zich hebben gesteld. Het expliciet christelijke geluid in het parlement is in elk geval sterk gemarginaliseerd. Want de kiezers zijn in elk geval niet overstapt naar CU of SGP. De andere ‘middenpartij’, D66, roert zich tijdens de coalitievorming van PvdA en VVD al op allerlei immateriële onderwerpen.

Leidt deze feitelijke marginalisering van de christelijke politieke partijen tot een vervolg van het debat dat dr. P.J. Visser opende op het weblog van Protestants Amsterdam toen hij schreef over de ‘ellende van christelijke partijen’?

Visser signaleert dat christelijke standpunten bij voorbaat verdacht zijn in een seculiere parlementaire meerderheid en daardoor hun zeggingskracht verliezen. Niet alleen traditioneel christelijke, maar een religieuze achtergrond als zodanig wekt al argwaan. Al in 2007 trokken Maarten 't Hart en anderen zich als lijstduwer van de PvdD terug, toen bleek dat Marianne Thieme zichzelf rekende tot de zevendedagsadventisten. Los van haar persoonlijke religieuze achtergrond, is het in het licht van de afkalving van de christelijke partijen opmerkelijk dat Thieme's partij in toenemende mate voor christenen een aantrekkelijk alternatief is. Een radicaal standpunt met betrekking tot dierenwelzijn en duurzaamheid, blijkt een aantrekkingskracht te hebben voor christenen die hun verstaan van het evangelie willen vormgeven door een radicale levensstijl. "Ik stem Partij voor de Dieren!", zo luidde het stemadvies van Boele P. Ytsma (auteur van twee boeken over twijfel en geloven in de postmoderne tijd) via een YouTube filmpje op zijn weblog. Ytsma's oproep en zij die hem daarin volgden, konden Visser weleens ver vooruit zijn. Een nieuwe Doorbraak? Nu vanuit radicaal ecologische motieven? Of is het gewoon zo simpel als de christelijke nieuwssite CVandaag het na een rondgang op internet stelde: christenen stemmen op alles wat los en vast zit.

Is het veranderende politieke veld een tijdelijk fenomeen, zoals elke partij dat op z'n tijd meemaakt of is het een doorvertaling in het parlement van wat in de kerken al veel langer wordt gevoeld: marginalisering en verkaveling van het christelijke veld lijken hand in hand te gaan. Soms leidt dat tot hevige botsingen, zoals in het geval van "Stroom", een missionaire kerkplant in Amsterdam van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt. Nieuwe vormen van christelijke gemeenschap laten zich niet altijd even gemakkelijk inpassen binnen de bestaande kerkelijke structuren. Zij zijn niet alleen moeilijk inpasbaar, maar bouwen ook hun theologie op een andere manier op. Dit geeft fricties ten aanzien van doop en ambt, en een beroep op het belijden van de kerk is niet vanzelfsprekend. Het is slechts een van de vele voorbeelden waaruit blijkt dat het veld van christelijke gemeenschapsvorming bezig is met een herverkaveling. Juist in een tijd waarin kerk en geloof steeds verder marginaliseert in de samenleving. Niemand zit te wachten op een verdere versplintering van het kerkelijk leven. Manifestaties als 'Wij kiezen voor eenheid' waarbij 3000 christenen uit allerlei gezindten op het Malieveld bijeenkwamen, laten dat zien. Tegelijkertijd blijft eenheid de achilleshiel van het protestantisme.

Manifest in blog-formaat

Op weg naar 500 jaar Reformatie, blijken protestanten nog steeds niet wars te zijn van manifesten. Ook al worden ze tegenwoordig niet volgens de oude academische mores vastgespijkerd op een publiek mededelingenbord, zoals een

kerkdeur. Dat gaat tegenwoordig via blogs en websites. Het woord 'manifest' doet het in al het digitale geweld nog prima. Het ene pamflet wordt afgewisseld met het andere. Ik noem er twee. In september kwam het manifest uit van de *Nieuwe Koers*, de doorstart van het opinieblad *CV Koers*. Het 'hoopvolle realistische manifest' zag eruit als een verzetskrantje uit de oorlog, passend bij de nostalgie die uit alle poriën van onze cultuur komt. Retro, heet dat. Een vergeeld velletje, prachtig vormgegeven als A3-poster. Maar in plaats van als poster te worden opgeplakt op kerkdeuren, werd het doorgetwitterd en verspreid met de snelheid van ledlicht door glasvezelkabels: "Wij en de kerk, wij en de wereld, wij en de toekomst." Opvallend, dat 'wij' als eerste woord. Is het een indicatie van een nieuw soort zelfbewustzijn onder christenen?

Ook dat andere manifest had een zelfbewuste toon. 'Dominee 2.0' is al op veel andere plaatsen besproken en kan natuurlijk ook in deze kolommen niet ontbreken. Het manifest, geschreven en ondertekend door net afgestudeerde theologen, van wie een aantal inmiddels predikant is, kwam uit in juli, maar geeft nog steeds stof tot gesprek en discussie. Het *Reformatorisch Dagblad* had in september een gesprek met een van de opstellers van het manifest, Robert Stigter. Aan het gesprek namen ook deel ds. A.J. Mensink (voorzitter van de Gereformeerde Bond), prof.dr. F.G. Immink (rector van de Protestantse Theologische Universiteit) en ds. F. den Oudsten (Bruinisse). Een gesprek over de mogelijkheden en onmogelijkheden van de kerkelijke cultuur, over vragen of de opleiding tot predikant voldoende aansluit bij wat (jonge) dominees tegenkomen in de praktijk van de gemeente, en over het onbekommerde spreken over God. Volgens Stigter ging het in het manifest om een drievoudige kloof: tussen de afgestudeerde theoloog en de synode, tussen de woorden en vormen die de kerk gebruikt in relatie tot de cultuur en tussen de eisen van deze tijd en de opleiding tot predikant. Thema's die in de lucht hangen en die aansluiten bij de pioniersgeest die door de kerken waait.

Het manifest zet theologieopleiding en kerk in nogal grove streken neer. Dat is wellicht eigen aan het fenomeen manifest. Je moet tenslotte prikkelen, en dat is gelukt. Op zoek naar het hart, naar wat er op het spel staat, daar vraagt ook het manifest 'Dominee 2.0' om. Eén ding springt er voor mij uit: durven we in de kerk te spreken vanuit een reële ervaring van God? De taal van theologen en kerkelijke formuleringen hebben natuurlijk alles te maken met de werkelijkheid van God. Daar gaat het manifest misschien wel iets te gemakkelijk aan voorbij. Dat de synode van de Protestantse Kerk in Nederland recent (november 2010) de nota 'Spreken over God' (uitg. Boekencentrum, 5e druk) unaniem aanvaardde waarin de kerk haar spreken over God bij de tijd en op een heldere manier aan de orde stelt, was de opstellers misschien wat ontgaan. Tegelijkertijd spreekt de zelfbewustheid van de opstellers

van het manifest mij aan. “Wij willen concreter over God spreken.” Dat heeft iets polemisch, alsof dat in de kerk niet kan of niet gebeurt. Dat is ook iets te gemakkelijk in de richting van kerkelijke tradities waarin op een behoedzame manier God ter sprake wordt gebracht. Toch hebben deze jonge theologen een belangrijk punt te pakken. Kerkelijk spreken zal altijd een dubbele referentie moeten hebben. Het zal moeten verwijzen naar God zelf en niet mogen opgaan in ‘het verhaal’ of ‘de traditie’. Ook al ben je je als theoloog bewust van het feit dat het spreken over God vaak in de vorm van verhalen en in het gewaad van de traditie plaatsvindt. Maar daarmee kan het ook verhullend worden, en dat is denk ik wat de opstellers en ondertekenaars van het manifest onder de aandacht willen brengen.

Het gelovige spreken zal ook moeten verwijzen naar de wereld van onze eigen ervaringen. Als het gelovige spreken slechts gaat over vroeger, over de generaties die nog wel konden geloven, of over heiligen uit de kerkgeschiedenis of uit de bijbelse teksten, dan dragen we bij aan de irrelevantie van het christelijk geloof in een toch al zo seculiere cultuur. Het spreken over God vanaf kansels, in persoonlijke gesprekken, in leersituaties, zal altijd iets van die dubbele verwijzing moeten hebben: het moet gaan over wie God is, en hoe Hij zich kennen laat, ook in ónze wereld. Misschien gaan preken soms te veel over gelovigen van vroeger, een punt dat ook binnen *Areopagus* (centrum voor missionaire en contextuele verkondiging van de IZB) gemaakt wordt. Over hoe Jezus ooit sprak, maar niet hoe Christus nú spreekt. Over hoe Abraham geloofde, maar niet hoe de gemeente vandaag gelooft. Nu ben je er niet met het vervangen van de verleden tijd in de tegenwoordige. Hermeneutisch en theologisch gebeurt er nogal wat om Gods openbarend spreken in het verleden direct te verbinden met het werk van de Heilige Geest in het heden. Maar als het manifest erop wijst dat de vlucht in de metafoor weleens een pijnlijke indicatie kan zijn van het gebrek aan vermogen om de relatie tussen Gods spreken toen en de reële presentie van Christus nu onder woorden te brengen, dan is dat een punt waar goed naar geluisterd moet worden.

De preek blijft in discussie

Over die verbinding tussen de Schrift en het alledaagse leven in het spreken vanaf kansels, gaat het ook in het preekonderzoek van dr. F. Stark en dr. H. de Leede waarover *Trouw* verslag deed, half september. “Heimwee naar de donderpreek”, een kop die al gauw een eigen leven ging leiden. In opdracht van de PThU onderzoeken Ciska Stark en Bert de Leede de feitelijke stand van zaken van de prediking binnen de Protestantse Kerk in Nederland. Inmiddels presenteren zij hun onderzoek al op vakconferenties, zoals afgelopen zomer in Wittenberg waar de *Societas Homiletica* haar tweejaarlijkse conferentie hield.

Opvallende (voorlopige) conclusies uit het onderzoek, zoals die naar voren kwamen in de artikelen die *Trouw* eraan wijdde, zijn toch wel het gebrek aan relevantie van veel preken en dat dit over de hele linie, lees: hele confessionele linie, binnen de Protestantse Kerk het geval lijkt te zijn. Een citaat: “Veel van de teleurstelling van kerkgangers zou wel eens te maken kunnen hebben met gebrek aan urgentie. Dat gevoel: hoe ervaar ik God nú.”

Hoewel het onderzoek van De Leede en Stark nog gepubliceerd moet worden, was de voorpublicatie van enkele (tentatieve) conclusies al voldoende voor een levendige discussie in de nieuwe en de oude media. Een blogger die in New York woont, bracht naar aanleiding van de artikelen in *Trouw* de vraag over relevantie ter sprake in een cursus die hij volgde bij Tim Keller. “Elke preek moet elke week in de eerste plaats, voor christen en niet-christen, het evangelie vertellen.” Of je als predikant iets te zeggen hebt, wordt bepaald door het grote verhaal dat de Bijbel vertelt. De kerken lopen leeg, zo was het antwoord van Keller – dat inmiddels ook te vinden is in zijn laatste boek *Center Church*, Zondervan 2021 – als het in de kerk gaat over allerlei acties en maatschappelijke thema's. Want, zo sluit de blogpost uit de VS af, ‘alles behalve het evangelie kun je ook wel ergens anders krijgen’ en daar raakt het precies aan het punt waar Stark en De Leede ook de vinger bij leggen. Nu valt er een hele discussie te voeren over de vraag wat ‘relevantie’ nu precies is als het om preken gaat. De twee uitersten zijn dat de preek vooral moet gaan over de vragen die voor hoorders relevant zijn. *Need-driven* wordt dat in de Amerikaanse literatuur wel genoemd. Dat wat de hoorder als relevant ervaart, moet het centrale punt in de prediking zijn. Het andere uiterste is een haast kerygmatische kritiek hierop: dat wat de hoorder als relevant ervaart, moet juist worden geoordeeld. Het evangelie heeft een eigen relevantie en de preek is uit op de ontmaskering van wat de hoorder relevant vindt om het eigen belang en de eigen stem van het evangelie daartegenover te stellen.

Die uitersten vind je zelden terug in de praktijk. En de praktijk, daar is het beide onderzoekers nu juist om te doen. Thema's in het onderzoek zijn onder meer het spreken over God, over het geloof en over de maatschappij. De constatering dat het in preken maar weinig gaat over de onderliggende issues van maatschappelijke vraagstukken, kan niet zomaar worden gearceerd. Er was een tijd dat preken bijdroegen aan de gemeenschappelijke moraal. De godsdienstsocioloog Thomas Luckmann schreef hierover ooit een boeiende bijdrage onder de titel ‘Moralizing Sermons. Then and Now’ in de *Blackwell's Companion to Sociology of Religion* (2007). Hij gaat daarin na hoe preken in de samenleving een rol hebben gespeeld in het communiceren van een gedeelde moraal. Dat in een moderne samenleving de *logic* van ‘prophesy of coming retribution for present sins’ (inderdaad, de logica van de donderpreek) veel

softer van toon is en aangepast is aan de moderne mentaliteit, wil volgens hem niet zeggen dat moraal en deugd (*virtue*) in preken geen rol meer zou spelen. In de publieke sfeer is het er tenminste volop, misschien nog wel meer dan in de kerk. Nu heeft relevantie in de prediking niet zonder meer te maken met het doen van morele uitspraken, maar als preken er niet in slagen om bij onderliggende waarden van goed en kwaad te komen, dan is er toch iets mis. En dat het evangelie op een heel andere manier over het goede leven of het ultieme kwaad spreekt dan zoals dat gebeurt aan de tafels van *Pauw en Witteman* of *De Wereld Draait Door*, laat al zien dat preken nooit gemakkelijk aansluiten bij de wensen en verlangens van de hoorder.

Trouw publiceerde de artikelen over het preekonderzoek in de periode dat ook de rellen in Haren plaatsvonden. Project X was een uit de hand gelopen Facebook-feestje. Op z'n zachtst gezegd, want inmiddels hebben de eerste relschoppers straffen tegen zich horen eisen die er niet om liegen. Terecht. Maar wat is nu relevant preken, als dit het maatschappelijke gesprek van de dag is? Prof.dr. Eep Talstra, oudtestamenticus aan de VU, schreef: "Had ik het vorige week zondag over Haren moeten hebben in de preek? Dan was deze preek toch wel relevant geweest, zou je denken. Of juist niet? Moet de dominee zich mengen in het koor van deskundigen die iets te melden hebben over jongeren, hormonen en groepsdwang, over de sociale media en hun opwindende schijnwereld, over het beleid van de overheid die altijd alles al had moeten voorzien? Ik heb het niet gedaan. Ik heb gebeden voor de mensen die in de maatschappij de agressie direct voelen: de politiemensen, het ambulancepersoneel. Het orakelen over oorzaken en wie de schuld moet hebben, is een leuk tijdverdrijf, waar de actualiteitenrubrieken weer een poosje mee vooruit kunnen. [...] Juist in de kerk wil je een poosje verlost zijn van het maatschappelijke zwartepieten over actuele kwesties. [...] Het lijkt me dat we wat dat betreft op onze wenken worden bediend door de actualiteitsprogramma's: daar bestoken de strenge 'dominees' hun gasten met vragen die vooral zwaktes moeten onthullen: Had u niet moeten zorgen dat ... Had U niet veel eerder moeten ... etc.?" Overigens spreekt Talstra mild over de inspanningen van veel predikanten en steekt hij als bijbelwetenschapper de hand in de academische boezem: "Ik kom graag in de kerk en ik hoef daar niet elke zondag de juiste spirituele versnapering mee te krijgen. Integendeel, maar ik ben wel vaak onder de indruk van de inspanningen die predikanten leveren om een preek te maken die de bijbel recht doet en die werkelijk ergens over gaat. Tegelijkertijd kun je ook zien dat predikanten vaak tamelijk ongewapend de kerk in gaan. Dat kun je hen niet verwijten, maar dat hangt samen met het klimaat van veel academische theologie. Kort samengevat: theologen leren wel in algemeenheden over God en religies praten, maar ze krijgen minimale ambachtelijke training in het lezen en verstaan

van de klassieke teksten van de Bijbel. Dat is niet een kwestie van een cursusje extra, daar zit het probleem niet. Liever een stuk of wat cursusjes minder. De praktische vaardigheden van de dominee doen er niet echt toe. Het probleem is de aarzeling in de academische theologie zelf over de relevantie van de bijbel.” Niet minder academische theologie, maar meer. En over een andere boeg. Dat ook.

Daarmee komen we bij een ander aangelegen punt dat door het onderzoek van Stark en De Leede wordt opgeroepen. Hoe zit het met de homiletische (na)scholing van predikanten. De opleidingen theologie hebben allemaal hun eigen programma voor homiletiek en prediking. Het stappenplan dat in Utrecht door de PThU werd gebruikt, is een aantal jaar geleden gepubliceerd in het boek *Als een leerling leren preken* (Boekencentrum 2008) onder redactie van dr. Henk van der Meulen. Voor zover ik weet heeft de PThU als enige opleiding de visie op het homiletische onderwijs op deze manier verhelderd en onderbouwd. Het zou de moeite waard zijn om op academisch niveau te spreken over de modellen van preekonderwijs, de onderliggende theologie en de eisen waaraan de praktische homiletiek vandaag moet voldoen. De lijn zou dan doorgetrokken kunnen worden naar de nascholing van predikanten. Het terrein van preektrainingen en -cursussen wordt inmiddels bevolkt door een groot aantal aanbieders, met onderling verschillende concepten. Naast de postacademische cursussen van de PThU is er al jarenlang een aanbod vanuit Areopagus, centrum voor missionaire en contextuele verkondiging van de IZB, en sinds kort heeft ook de Christelijke Hogeschool Ede zich gevoegd bij het toch al grote aanbod. En dan ben ik er vast nog een paar vergeten. Nu binnen de Protestantse Kerk in Nederland deze nascholing verder geprofessionaliseerd is met de invoering van de Permanente Educatie, ligt ook voor de vak-homiletiek de uitdaging te wachten om een visie op prediking te integreren in praktische cursussen en verdergaande theorievorming. Dat zal voor andere kerken niet anders zijn.

Cursusomschrijvingen roepen soms wel allerlei vragen op. Soms bekruipt je het gevoel dat preektraining niets anders dan een cursus communicatie is. Het gaat in prediking toch om iets anders dan de vraag ‘of de boodschap is overgekomen’. Naast het feit dat dit een verouderd communicatief model veronderstelt, is het preekgebeuren veel ingewikkelder. Met Talstra’s opmerkingen nog in het achterhoofd over de manier waarop in preken wordt omgegaan met de Bijbel en wat daarvoor nodig is, wordt nog duidelijker dat het veld er niet helderder op is geworden. Ook niet met al die beschikbare cursussen. Het is bij uitstek de rol van de homiletiek als academische discipline om hier het voortouw in te nemen. Dat past uitstekend bij het internationale discours, want ook in Scandinavië en Duitsland zijn nascholingsinstituten op

allerlei niveaus bezig om programma's voor homiletische vorming van predikanten te doordenken. Gesprekspartners te over. De vraag is wie zich dit kan en wil toe-eigenen. Er zou al heel wat gewonnen zijn met bijvoorbeeld een conferentie waarin zij die betrokken zijn bij het homiletisch onderwijs eens van gedachten wisselen wat er in nascholing nodig is en wie wat kan aanbieden. Onderzoeksresultaat naar de feitelijke preekpraktijk is in zo'n setting goud waard!

In reactie op het onderzoek kwam het nu soms niet veel verder dan vragen als: Hoe levensvatbaar is de preek? Is de preek niet 'zwaar overrated' (aldus het blog StaatGeschreven)? Heeft de preek haar langste tijd niet gehad? G. Dekker, emeritus hoogleraar sociologie, meent van wel. De kerk moet op zoek naar een alternatief voor de preek, zo betoogde hij in een opiniebijdrage in *Trouw*. Wouter van der Toorn, bekend als blogger Creatov en een voorbeeld van iemand die zoekt naar innovatieve en pionierende manieren van kerk-zijn, vraagt zich af welk alternatief dat zou moeten zijn. Hij schrijft op zijn blog: "Als ik een diagnose zou moeten stellen is het dat de preek zelf niet het probleem is ... Maar ja, wat moet je met predikanten die zeggen 'het bestaan van Jezus doet er eigenlijk niet zo toe'. Dan moet je inderdaad op zoek naar iets anders. Eerlijk gezegd is de kerk dan zijn bestaansrecht kwijt.' Herman Koetsveld, predikant in Hengelo, raakt op zijn blog in reactie op het onderzoek hetzelfde punt: "Stel je voor dat we het voortaan moeten doen met de taal waarvan we nu samenlevingsbreed het heil verwachten: economische groei, rendement, consumentenvertrouwen, vrije markt, goede concurrentiepositie, begrotingsdiscipline, winstzekerheid. En van de weeromstuit de mensen worden geduid in datzelfde 'taalveld': uitkeringsgerechtigde, ZZP'er, tweeverdiener, AOW'er, modalen. Stel je voor! Ik wil dat blijft klinken: barmhartigheid, rechtvaardigheid, vrede, licht, het kwade, vriendschap, vergeving, heilheid, eeuwigheid, zonde, hoop, vertrouwen, horen, duisternis, hart, antwoorden, op weg gaan, liefde. En dus over jou en mij: twijfelaar, gelovige, beeld van de Eeuwige, sterveling, zondaar, zoeker, aangesprokene, ander, schepsel, antwoorder, rechtvaardige, visionair en... kind van God. Kom er eens om; ik blijf preken."

Met al deze reacties, in hun enorme verscheidenheid, is natuurlijk nog niet aangegeven hoe het wel moet. Want preken is een enorm complex gebeuren, een knooppunt waar de tekst van de Schrift, het evangelie (het *kerygma*) en de werkelijkheid van vandaag elkaar ergens tegenkomen. Je kunt preken uit de Schrift, zonder dat het evangelie van Christus ter sprake komt. Maar je kunt ook over het evangelie spreken zonder dat het ook maar iets te maken heeft met de wereld van vandaag. Als één van die drie wegvalt, dan verliest de preek het contact, met het leven, met de Schrift, of met de goede boodschap van Jezus Christus.

Wereldkerk I: kerkhistorische jubilea

Iets anders waarvan het bestaansrecht met enige regelmaat wordt betwijfeld, is de catechismus. Op de drempel van 2013, het jaar waarin het 450-jarig bestaan van de *Heidelbergse Catechismus* groots gevierd gaat worden. Om het logo van Refo500 kan deze jaren bijna niemand die iets met de Reformatie heeft, heen. Maar voordat het 2017 is, wordt eerst het jubileum gevierd van de catechismus. Jubilea hebben zo hun eigen ritme, en één van de meest invloedrijke teksten uit de Reformatie is eerder aan de beurt dan Maarten Luther zelf. Naast het *Handboek Heidelbergse Catechismus*, dat in 3 talen wordt uitgeven (Nederlands, Engels en Duits), zijn er diverse andere publicaties die begin 2013 zullen verschijnen. Ongetwijfeld zal gedurende het jaar in deze rubriek meer inhoudelijk aandacht gegeven worden aan 450 jaar Heidelberger, maar op de grens van het jaar misstaat een aankondiging niet.

Wat intussen wel interessant is, is dat ongeveer gelijktijdig in de Verenigde Staten een nieuw catechismusproject is gelanceerd. Het oude cliché van Europa dat zich grondig in zijn eigen geschiedenis verdiept en het Amerika dat pragmatisch verder werkt met geleende tradities, vooral die vanaf het Europese vasteland, lijkt opnieuw bevestigd te worden. Op het blog 'The Gospel Coalition' werd op 15 oktober een nieuw catechismusproject aangekondigd: *New City Catechism*. Een samenwerkingsverband tussen het team van The Gospel Coalition – een netwerk van evangelicale kerken, met een gezamenlijke belijdenenis en een gedeelde theologische visie voor het predikantschap (*ministry*) – en Redeemer Presbyterian Church in New York City, de kerk waar Tim Keller – daar valt zijn naam opnieuw – de bekende voorganger is. De *New City Catechism* is een samenvoeging van elementen van de oude gereformeerde catechismussen, de Geneefse, de Heidelberger en de Westminster. De nieuwe catechismus heeft 52 vragen en antwoorden, één voor iedere week van het jaar.

Het is een catechismus voor zowel kinderen als volwassenen en wordt vergezeld van een kort commentaar ontleend aan de brede christelijke traditie en een korte video met commentaar van een hedendaags kopstuk uit de Amerikaanse evangelicale wereld. Een compleet programma voor geloofsonderwijs dus, een mix van nieuwe media en klassieke tonen. Een en ander is in gang gezet door een boek uit 2010, geschreven door J.I. Packer en G.A. Parrett, *Grounded in the Gospel. Building Believers the Old-Fashioned Way*. Een jaar eerder had Parrett, hoogleraar 'Educational Ministries and Worship' aan Gordon-Conwell Theological Seminary, al geschreven over *Teaching the Faith, Forming the Faithful*. De terugloop van de traditionele zondagsschool, de twijfels bij de effectiviteit van andere onderwijsprogramma's in de kerk, waren impulsen voor een nieuwe doordenking van de relatie tussen educatie, geloofsleer en christelijke geestelijke vorming (*spiritual formation*). *Grounded*

in the Gospel, het boek dat Garrett samen met Packer schreef, introduceert het begrip catechese opnieuw. Christenen moeten hun geloof kennen, zo is hun overtuiging en een catechismus is daar behulpzaam bij. Ze zijn zich bewust van de factoren die hier tegenin gaan. Als eerste noemen ze de 19de-eeuwse culturele kracht die groeide uit het antikatholieke verzet in de Franse Revolutie, de afkeer van alle externe autoriteit. Degenen die dat toen goed in de gaten hadden, aldus Packer en Garrett, waren de Nederlanders Groen van Prinsterer en Abraham Kuyper. Maar ja, ‘because all this was done in the Dutch language, it had no impact outside of Holland.’ Het boek beoogt een grondslag te leggen voor de terugkeer naar een oude vorm van leren, en het nieuwe project, *New City Catechism*, beoogt de praktische uitwerking daarvan te zijn. Type-rend voor de combinatie van oud en nieuw is de nadruk die gelegd wordt op het memoriseren van vragen en antwoorden en de speciaal daarvoor ontwikkelde app voor de iPad.

Intussen worden er in een paar jaar tijd een paar flinke stappen gezet. Het is wachten op een Nederlandse uitgever die de nieuwe Amerikaanse catechismus straks gaat vertalen, zodat het boekje gebruikt kan gaan worden in alle nieuwe kerkplantingsprojecten her en der in ons land. Dat zal waarschijnlijk sneller gebeuren dan dat alle academische en kerkelijke inspanningen voor de viering van het 450-jarig bestaan van de Heidelbergse Catechismus, resulteren in een Europees initiatief voor een nieuwe catechismus. Aan de andere kant is er ook in de VS niet alleen euforie over het project. In een blog over de nieuwe catechismus vraagt Scott Clark (kerkhistoricus aan Westminster Seminary te Californië) zich af of deze ‘trans-confessionele catechismus’ wel voldoende samenhang heeft: “the doctrines of church and sacraments are essential to instruction in the Christian faith. This is why the various confessional traditions produced their own documents that reflected their particular reading of redemptive history... One fears that, in order to satisfy the needs of an ecumenical organization, the temptation will be to downplay church and sacraments or else to create two parallel catechisms.”

Niet alleen protestanten trekken het verleden het heden binnen. Ook in het Vaticaan vloeien een jubileum en de urgentie van de hedendaagse kerkelijke situatie in elkaar over. Het jubileum is in dit geval relatief jong, 12 oktober was het 50 jaar geleden dat het Tweede Vaticaans Concilie van start ging. Het lijkt in ons taalgebied vooralsnog vooral een Belgische aangelegenheid te zijn, de herdenking van Vaticanum II. De website www.volgconcilie.be en het gekoppelde account op Facebook maken de herdenking van het concilie haast een realtime gebeuren. Op de Facebook-pagina Volgconcilie wordt elke dag het nieuws over het jubileum gepubliceerd, inclusief een overzicht van de gebeurtenissen van 50 jaar geleden. Het doet een beetje denken aan 15 april jl., toen

ter gelegenheid van 100 jaar Titanic het gebeuren op twitter van minuut tot minuut werd gereconstrueerd. De kracht van de combinatie van sociale media en realtime communicatie kan zelfs historische gebeurtenissen dichterbij brengen. In de Rooms-Katholieke Kerk staat de herdenking van Vaticanum II in het teken van het Jaar van het geloof. In de dagen voorafgaand aan de synode van de bisschoppen en de opening van het Jaar van het geloof sprak paus Benedictus XVI zich enkele malen uit over Vaticanum II. Een blog van een Vaticaan-watcher doet verslag van een preek van de paus op donderdag 11 oktober: “Als vandaag de kerk een ‘Jaar van het geloof’ voorstelt, dan is dat niet om een jubileum te vieren, maar omdat het zelfs meer nodig is dan 50 jaar geleden. In de laatste decennia heeft zich een geestelijke ‘verwoestijning’ voltrokken. En in de woestijn zijn er mensen van geloof nodig, die met hun eigen levens de weg naar het Beloofde Land blijven wijzen en de hoop levend houden.”

Wereldkerk II: nieuwe bisschop

In oktober, tijdens de bisschoppensynode in het Vaticaan, sprak ook de Engelse aartsbisschop, Rowan Williams. Hij hield een indrukwekkende lezing, waar ook de Nederlandse kerkelijke pers melding van maakte. De uitnodiging om te spreken was uniek, en laat iets zien van de grote waardering die er voor de Engelse kerkleider is, ondanks de grote theologische verschillen die er ook tussen de twee grote episcopale kerken zijn. Het was daarnaast ook een gebaar van verzoening naar andere kerkelijke tradities, want ook de orthodoxe patriarch van Constantinopel was gevraagd te spreken.

Even terug naar Williams. In zijn lezing vroeg de Britse aartsbisschop aandacht voor meditatie en stil gebed. “De contemplatieve praktijk hebben wij in onze tijd hard nodig, omdat het ons helpt om waarachtig, eerlijk en liefdevol te leven. En dat is een diep revolutionaire zaak.” Met een beroep op Henri de Lubac, de jezuïtische theoloog bekend vanwege de *Theologie Nouvelle* en compaan van Joseph Ratzinger in de jaren '80, legt Williams een belangrijke verbinding tussen het evangelie en de humaniteit. De Lubac, zo hield hij de bisschoppen voor, ‘herinnert ons aan wat het betekende voor het vroege en middeleeuwse christendom om te spreken over humaniteit als ‘gemaakt naar het beeld Gods’. Een klassiek christelijke antropologie als het antwoord op de seculariteit? “Is evangelisatie hetzelfde als ‘humanisering’?”, vraagt Williams vervolgens. We getuigen van een speciale bestemming voor de mens, om die bestemming aan de wereld te tonen en met haar te delen. Via een bijzondere trinitarische verbinding komt hij vervolgens uit bij wat hij het ‘contemplatieve mens-zijn’ noemt. Ik citeer maar een stukje: ‘To be fully human is to be created in the image of Christ’s humanity; and that humanity is the perfect human ‘translation’ of the relationship of the eternal Son to the eternal Vather, a rela-

tionship of loving and adoring self-giving, a pouring out of life towards the Other. Thus the humanity we are growing into in the Spirit, the humanity that we seek to share with the world as the fruit of Christ's redeeming work, is a contemplative humanity.' Williams brengt hier een uniek verband aan tussen triniteit, menselijkheid, contemplatie en evangelisatie. 'Dit', zo sluit hij af, 'brengt ons te binnen dat evangelisatie altijd een overlopen is van iets anders – de weg van de discipel naar de 'maat van Christus' (*maturity in Christ*), een weg die niet door een ambitieus ego wordt georganiseerd maar het resultaat is van de leiding van de Geest in ons.' Niet een effectieve strategie, maar de mens *coram Deo*, is de weg waarlangs het evangelie zich een weg baant in deze wereld. Ik hoor hierin tonen die heel katholiek zijn, in de brede zin van het woord.

Leidinggeven door een goed theoloog te zijn, dat heeft Williams in de periode dat hij aartsbisschop was voortdurend laten zien. Dat ik daar op deze plaats wat meer aandacht voor vraag, heeft te maken met het feit dat hij in december zal terugtreden als aartsbisschop. Na 10 jaar is het voor de 104e aartsbisschop van Canterbury genoeg. Hij laat tegelijk een kerk in grote verwarring achter. De anglicaanse gemeenschap wereldwijd is diep verdeeld over een aantal belangrijke onderwerpen, waaronder de wijding van homoseksuele bisschoppen. Die verdeeldheid is er in de afgelopen 10 jaar niet minder op geworden. In een opiniestuk in september jl. schrijft John Milbank over de prioriteiten van de anglicaanse gemeenschap 'After Rowan'. Door te veel prioriteit aan de oecumenische relaties te geven, heeft Williams de fatale fout begaan door wereldwijde eenheid boven de lokale eenheid van de Church of England te stellen. De culturele kloof tussen Afrika enerzijds en Noord-Amerika en Groot-Brittannië aan de andere kant, is eenvoudig onoverbrugbaar. Dit zal ook zijn opvolger achtervolgen. Simpele theologische oplossingen zijn hier niet beschikbaar, concludeert Milbank.

Ik moest bij deze analyse even denken aan de oproep in augustus van de Nationale Synode om te komen tot een 'katholiciteits effect rapportage' (KER). De gedachte is om belangrijke beslissingen binnen een kerkgemeenschap zodanig te toetsen, dat de vraag gesteld wordt wat bepaalde maatregelen betekenen voor de relaties met andere kerken en geloofsgemeenschappen. Ds. G. de Fijter, voorzitter van de stuurgroep Nationale Synode, legt uit dat kerkelijke beslissingen heel gemakkelijk barrières met andere kerkelijke gemeenschappen in stand kunnen houden of in het leven kunnen roepen. Veel beleidsterreinen raken aan de katholiciteit, aldus de stuurgroep: liturgie, sacramenten, zending, ambten et cetera. Hoe dat in de praktijk moet gaan werken, is nog de vraag. Milbanks analyse van tien jaar Rowan Williams en diens inspanningen om de wereldwijde gemeenschap bij elkaar te houden, bijna ten koste van de

eenheid van de Church of England, geeft wel een soort grens aan. De erfenis van Williams zal dus vooral een theologische zijn.

In een recensie van zijn laatste boek, een bundel essays *Faith in the Public Square*, schrijft Alister McGrath, die andere bekende anglicaan, hoe Williams constant het gesprek voert met vele vormen van seculariteit. Hij gaat in het debat veel verder dan de simplificaties van het Nieuwe Atheïsme, aldus McGrath. Ook onderwerpen als ecologie, mensenrechten, de plaats van religie in het moderne Europa en geriatrie, zijn onderwerpen waar Williams zich theologisch over heeft uitgesproken. Tegelijkertijd is McGrath niet mals in zijn kritiek: Williams is vaak te complex, op het ontoegankelijke af. Zijn overgenueanceerde behandeling van complexe zaken wordt vaak misverstaan. Juist hier is McGrath een tegenpool van Williams: de eerste schrijft helder, weet complexe thema's vaak tot eenvoudige dilemma's terug te brengen en weet ze ook door te vertalen naar de praktijk van de kerk. Dat maakt McGrath tot een veelgelezen en -vertaalde auteur, en Williams iemand van wie de 'intellectual brilliance' moeilijk te evenaren is.

Tegelijkertijd moet ook wel gezegd zijn, dat je na het lezen van McGrath ook weleens het gevoel overhoudt dat de spa net niet diep genoeg in de grond is gegaan en eenvoud soms wat bedrieglijk kan zijn. Hoe dan ook, theologie moet op een of andere manier ook vruchtbaar gemaakt kunnen worden voor het gewone gemeentewerk. Die andere oud-bisschop, N.T. Wright, is daar een voorbeeld van. Zijn naam ging even rond als opvolger van Williams. Inmiddels niet meer. En daar zijn sommigen niet *unhappy* mee. Zoals een Engelse collega die ik afgelopen zomer op een conferentie sprak en Wright als bisschop had meegemaakt, het uitdrukte: "laat de bisschop zijn ambtsdragers (*clergy*) bezoeken en laat de academicus boeken schrijven." Een goede kerkleider zal toch van allebei iets moeten hebben. Wie de nieuwe aartsbisschop moet worden, dat zal bij het uitkomen van dit nummer van ons blad wel bekend zijn. In elk geval is wat in het Verenigd Koninkrijk gebeurt een illustratie bij het voortdurende gesprek dat in Nederland wordt gevoerd over de toekomst en invulling van het predikantschap.

Personalia

Deze eerste Reflexen van mijn hand komen tot een eind in de bekende slotrubriek. Promoties die op deze plaats voor vermelding in aanmerking komen, zijn er bij mijn weten in de afgelopen maanden niet geweest. Wel enkele benoemingen. De verhuizing van de PThU, waar in eerdere Reflexen al ruime aandacht voor is geweest, vond plaats begin september. Vooral Groningen mag zich verheugen in een aantal benoemingen. Als bijzonder hoogleraar vanwege IZB en GZB is benoemd dr. H.J. (Herman) Paul, historicus te Leiden.

De leerstoel heet voluit 'Secularisatiestudies, met het oog op de verhouding van evangelie en cultuur'. In een interview heeft de nieuwe hoogleraar zijn leeropdracht omschreven als 'studie maken van secularisatie met het oog op het zelfverstaan en de missionaire roeping van de kerk.' We zien uit naar een vernieuwende benadering van het fenomeen secularisatie. Namens de Confessionele Vereniging is – ook in Groningen – als fellow 'systematische theologie en kerk in de 21ste eeuw' benoemd dr. E. (Edward) van 't Slot, predikant te Zwolle. Van 't Slot en Paul zullen ook deel uitmaken van een college van bijzonder hoogleraren, waarvan ook prof.dr. W.H. (Wouter) Slob en prof.dr. H.S. (Rick) Benjamens deel uitmaken. Hiertoe behoort ook ons redactielid prof.dr. H. (Henk) van den Belt, die per 1 september jl. is benoemd als bijzonder hoogleraar 'Gereformeerde Godgeleerdheid: Bronnen, Ontwikkeling en Context' vanwege de Gereformeerde Bond. Wij feliciteren hem van harte met deze waardigheid en we zien uit naar zijn oratie! Deze Reflexen worden gesloten op de dag voordat in Amsterdam aan de VU de *Christelijke Dogmatiek* wordt gepresenteerd. Het eerste exemplaar wordt overhandigd aan de vicepresident van de Raad van State, mr. P.H. Donner. Samen met prof.dr. C. van der Kooi heeft redactielid prof.dr. G. van den Brink de afgelopen jaren aan dit boek gewerkt. Een grote, maar ook moedige prestatie. Om in een tijd van 'kleine verhalen' het 'grote verhaal' van het christelijk geloof als één geheel te blijven vertellen. Naar deze dogmatiek voor een nieuwe generatie theologen en gelovigen is door velen – inclusief ondergetekende – met spanning uitgezien en we feliciteren de auteurs dan ook van harte!